دریافت مقاله: ۱۳۹۶/۰۷/۰۱
پذیرش مقاله: ۱۳۹۷/۱۰/۰۱

روش‌شناسی تحلیلی و چارچوبِ مرمت بناهای معماری با تأکید بر تعیین جایگاه آنها در حوزه‌های مداخلهٔ طرح باززنده‌سازیِ محلات بافت‌های تاریخی (نمونهٔ مطالعاتی ساباط‌های محله نوگ‌آباد بافت تاریخی نائین)

مهدی سلطانی محمدی*

چکیده

محله نوگ‌آباد، یکی از محله‌های هفت‌گانه بافت تاریخی نائین بوده که دارای میراث تاریخی ارزشمندی است. به‌دنبال عدم تأمین نیازهای معاصر ساکنین در مقیاس محله و واحدهای ساختمانی در بافت تاریخی، مهاجرت‌ها آغاز شده و در پی آن، جابجایی جمعیت، جایگزینی اقشار غیربومی، متروکه شدن برخی از واحدها، شروع فرسودگی و به‌تدریج تشدید آن صورت گرفتند. ساباط‌های این محله که بر روی گذرهای اصلی احداث شده‌اند، از عناصر معمارانه فضاهای شهری محسوب می‌شده که به تبعیت از این فرآیند کلی، دچار آسیب‌هایی شده و در اکثر موارد، دیگر نقش گذشته خود را دارا نیستند. سطح زیرین ساباط، مربوط به فضای عمومی گذر بوده و مالکیت فضای قرارگرفته در تراز بالای گذر نیز در ساباط‌های این محله، در دو دسته عمومی و خصوصی قرار می‌گیرد. پژوهش حاضر، از روش تحقیق توصیفی- تحلیلی با تکیه بر مطالعات کتابخانه‌ای و برداشت‌های میدانی استفاده کرده و فرآیند شکل‌گیری مقاله، در پرتو ایجاد نظمی منطقی در مطالب پراکنده موجود با استفاده از راهبرد استدلال منطقی است. هدف تحقیق با استفاده از رهیافتی کیفی، شناسایی توالی فعالیت‌ها به‌منظور تدوین طرح‌های مرمتی بناهای معماری است که در قالب یک چارچوب تحلیلی- روش‌شناختی، در ساباط‌های محله نوگ‌آباد بافت تاریخی نائین، به‌عنوان نمونه موردی ارائه می‌شود. نتایج این تحقیق نشان دادند که با توجه به ماهیت و کارکرد ساباط‌ها به‌منظور ارائه دستورالعمل‌های پیشنهادی مرمت آنها، تعیین جایگاه آنها در طرح باززنده‌سازی محله ضروری است. به‌ترتیب؛ بررسی و ارزیابی طرح‌های فرادست بافت تاریخی، شناخت و تجزیه‌وتحلیل محله توسط ماتریس سوات و تدوین اهداف و راهبردها در چهار مؤلفه (کالبدی، عملکردی، اجتماعی، اقتصادی)، از اولویت‌های طرح باززنده‌سازی محله قبل از تعیین حوزه‌های مداخله محسوب می‌شوند. حوزه‌های سه‌گانه مداخله، بر اساس همگنی کاربری‌های موجود، قابلیت‌های نهفته و شناخت کامل نسبت به محله، مشخص و تفکیک شده‌اند. ساباط‌های اطمینان، باقریان و دو ساباط مسجد خواجه، در حوزه مداخله ۱ با هدف تبدیل شدن این حوزه به یک مجموعه گردشگری- خدماتی قرار می‌گیرند. دو ساباط فاطمی و امینی، در حوزه مداخله ۲ واقع شده‌اند. این حوزه، با هدف تبدیل به یک مجموعه مسکونی مطلوب و مناسب بانشاط شهری بر اساس نیازهای ساکنان آن تعریف شده است.

کلیدواژه‌ها: بافت تاریخی نائین، محله نوگ‌آباد نائین، باززنده‌سازی، ساباط، مرمت

کارشناسی ارشد مرمت و احیای بناها و بافت‌های تاریخی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه شهید بهشتی
mehdi.soltani225@gmail.com

مقدمه

بافت تاریخی، آن بخش از بافت‌های شهری را شامل می‌شود که قبل از ۱۳۰۰ ه.ش. شکل گرفته است؛ لیکن به‌دلیل فرسودگی کالبدی و نداشتن استانداردهای ایمنی، استحکامات، خدمات و زیرساخت‌های شهری با وجود برخورداری از ارزش‌های هویتی، منزلت مکانی و سکونتی پایینی دارد. عناصر تعیین‌کننده شالوده شهر و محلات قدیم را می‌توان در مسجد جامع، محله مسکونی و بازار مشاهده نمود (فلامکی، ۱۳۸۸: ۱۶۰). هم‌چنین، بر اساس شناخت بافت‌های تاریخی ایران، در تعیین ویژگی‌های کلی آنها می‌توان به مواردی هم‌چون؛ امنیت، محرمیت، توجه به اقلیم، مصالح ساختمانی بومی، ساختار ارگانیک معابر، کالبد فرهنگی و ساکنین با فرهنگ سنتی، درون‌گرا بودن، ارزش میراث فرهنگی و محله‌های با هویت تاریخی که به‌نحوی دچار فرسودگی شده‌اند، اشاره کرد (فلامکی و همکاران، ۱۳۸۵: ۳۴). ماهیت ویژه بافت‌های کهن، هر گونه بی‌توجهی به آنها را از جهات مختلف مردود می‌سازد؛ از جهت اقتصادی، دارای امکانات بالقوه‌ای اعم از زیرساختی و روساختی، از جهت فرهنگی، یادگاری از تاریخ پیشین، از جهت اجتماعی، بخشی از جامعه و ضامن تداوم زندگی انسان‌ها و از جهت کالبدی، دارای ارزش‌های معماری و شهرسازی یکتایی هستند (مهریار، ۱۳۸۲: ۶۴). از این‌رو است که از سال‌ها پیش، مداخله در بافت کهن شهری، به یکی از مسائل نظام برنامه‌ریزی کشورهایی که دارای پیشینه غنی از شهرسازی بوده‌اند، تبدیل شده است (عزیزی، ۱۳۸۳: ۱۲). نائین، یکی از کهن‌شهرهای حاشیه کویر مرکزی ایران بوده که در میان دو شهر تاریخی اصفهان و یزد واقع شده است. شهر نائین، برخوردار از بافت تاریخی باارزشی بوده که نظام ساختاری و معنایی آن، برآمده از حیات چند صد ساله شهر و تحولات آن است. جایگاهی که نائین در طول تاریخ به‌عنوان یک شهر میانی حفظ کرده، سبب شده است تا دچار تحولات اساسی یا رکود نشود و همواره با روندی تدریجی، پذیرای تغییرات باشد؛ این ویژگی سبب شده است تا بافتی غنی و متراکم به‌یادگار بماند (مشهدیزاده، ۱۳۸۵: ۴۵). گذرها و معابر به‌مثابه یکی از عناصر اصلی ساختار بافت‌های تاریخی، مانند نائین مطرح بوده که شبکه اصلی رفت‌وآمد و ارتباط شهری در آنها صورت می‌گرفته و در تمام وسعت بافت، محلات و مناطق مختلف شهری را به‌هم پیوند می‌داده‌اند. بافت تاریخی نائین، متشکل از هفت محله به‌نام‌های کلوان، درب مسجد، نوگ‌آباد، پنجاهه، چهل‌دختران، کوی سنگ و سرای نو است که هر یک، مرکز محله‌ای موسوم به میدانچه دارد (سلطانی محمدی و آزاد، ۱۳۹۷: ۲۳۶). در تعریف محله‌های تاریخی نیز موضوع باید بر گستره‌هایی متمرکز شود که انسجام تاریخی خود را به‌عنوان محله حفظ کرده؛ نه آنها که حکم پس‌مانده‌های پراکنده از تمامیتی سابقاً بس بزرگ‌تر را دارند. باید توجه داشت که محله‌های تاریخی را معمولاً به سه طریق، تعریف و مشخص می‌کنند؛ حدود مرزهای کالبدی، هویت و خصلت ویژه و هم‌پیوندی کارکردی آنها (تیزدل، ۱۳۸۸: ۲۵). محله نوگ‌آباد، در ضلع شمال شرقی بافت تاریخی نائین قرار داشته و ۶۶۷۶۲ متر مربع مساحت دارد. آثار تاریخی باارزشی مانند مسجد خواجه خضر (صفویه- قاجار)، حمام نوگ‌آباد (دوره صفویه)، حسینیه و میدانچه روبروی آن (دوره قاجار) و خانه‌های باارزشی مانند مجموعه تاریخی فاطمی، خانه خواجه، خانه توکلی، خانه عامری، خانه بقایی، خانه قاضی عسکر و خانه آیت‌الله نائینی، همگی باعث تقویت هویت تاریخی این محله شده‌اند. این محله مانند سایر محلات بافت تاریخی نائین، دارای مرکز محله‌ای موسوم به میدانچه بوده که عناصر و فضاهای خدماتی مانند مسجد، آب‌انبار، دکان و حسینیه را در خود جای داده است. ساباط‌ها که بر روی گذرهای محله ساخته شده، چون عنصری معمارانه و در عین حال وابسته به فضای شهری هستند، اولین آسیب حاصل از تعریض گذرها و هر گونه عملیات توسعه شهری در بافت تاریخی، به آنها می‌رسد. لذا این‌طور به‌نظر می‌رسد که پرداختن به ساباط‌های محله و مطالعه، شناخت و مرمت آنها در قالب چارچوب و فرآیندی روشمند و علمی، در راستای تحقق سیاست‌های طرح باززنده‌سازی محله، امری ضروری است. در این پژوهش، مطالعه و شناخت محله و ساباط‌های آن، با توجه به مطالب پراکنده موجود در زمینه ساباط و با اتکا بر مشاهدات میدانی، تحلیل اسناد و اطلاعات موجود و مصاحبه‌های عمیق[1]، انجام گرفته است. بنا بر موضوع مورد مطالعه و تمرکز بر باززنده‌سازی محله و مرمت ساباط‌های آن، می‌توان سؤال‌های تحقیق را بدین شرح بیان داشت که رویکردها و توالی فعالیت‌ها در طرح باززنده‌سازی محله کدام هستند؟ هر یک از ساباط‌های محله، در کدام‌یک از حوزه‌های مداخله این طرح قرار می‌گیرند؟ بر اساس قرارگیری ساباط‌ها در حوزه‌های مداخله طرح باززنده‌سازی، چه چارچوب و روش‌شناسی را برای مرمت آنها می‌توان پیشنهاد داد؟

روش پژوهش

فقدان اطلاعات شهری و باستان‌شناسی از نائین، مانع مهمی در راه بررسی و شناخت دقیق روند شکل‌گیری محله‌های شهر و از جمله محله نوگ‌آباد است؛ از این‌رو در تحقیق حاضر،

از سایر منابع و متون تاریخی غیرتخصصی، برای بررسی تاریخی و پی بردن به سیر تحولات محله و ساباط‌های آن استفاده شده است. علاوه بر مطالعات اسنادی و کتابخانه‌ای و فعالیت‌های میدانی (شناسایی، برداشت و مستندسازی)، به‌دلیل عدم ثبت و شناخت کامل ساباط‌ها توسط ارگان‌های ذی‌ربط، شناخت تعدادی از ساباط‌ها، توسط مصاحبه با اهالی، معمّرین و آگاهان محله صورت گرفت. در پژوهش حاضر، روش جمع‌آوری اطلاعات میدانی، اسنادی و کتابخانه‌ای بوده و پژوهش، با رویکردی توصیفی- تحلیلی تدوین شده است.

توالی و روند فعالیت‌ها در طرح باززنده‌سازی محله نوگ‌آباد

باززنده‌سازی به‌عبارتی، کندوکاو در زندگی در حال استمرار است؛ یکی از پرجاذبه‌ترین اصطلاحات در زمینه مرمت شهری بوده که دارای ذاتی پویا است و نیاز به پژوهش علمی دارد و نمی‌تواند برای شناخت، راهی سوای تحلیل‌های کمی و کیفی بپیماید. باززنده‌سازی بر طول زمان متکی بوده و استوار بر روند زندگی اجزا و عناصر شکل‌دهنده به موضوع است (فلامکی، ۱۳۸۶: ۵۶). این واژه در فرهنگ شهرسازی رابرت کوآن، این‌چنین تعریف شده است؛ زندگی بخشیدن به یک مکان (غیاثی و همکاران، ۱۳۹۲: ۳). گاهی این لغت به‌عنوان هم‌معنی با بازآفرینی به‌کار می‌رود؛ اما در عین حال، به راه‌هایی که به یک مکان زندگی بخشیده اطلاق می‌شود (مانند پیدا کردن کاربری‌های جدید برای ساختمان‌های قدیمی یا ارتقای فعالیت‌های فرهنگی). بنا بر موارد بیان‌شده و دیدگاه صاحب‌نظران، می‌توان تعریفی جامع در مورد باززنده‌سازی شهری ارائه نمود؛ مجموعه ترکیبی از اقدامات و فعالیت‌های گوناگون اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و کالبدی برای آفرینش مجدد احساس زندگی در بافت تاریخی با تأکید و توجه بر نظم موجود عناصر و سازمان فضایی شهر کهن (بافت کهن با شهر) جهت بهبود کالبد و تغییر عملکرد فضا متناسب با نیازهای معاصر در راستای توسعه اقتصادی- کالبدی مجموعه (جذب توریست و سرمایه‌گذاران) و تقویت ویژگی‌های اجتماعی- فرهنگی بافت کهن (تقویت سطح کمی و کیفی شاخص‌ها و استانداردهای زندگی و ارزش‌های میراث فرهنگی) (همان). نخستین گام در مبحث باززنده‌سازی و طراحی مرمتی، شناخت دقیق سوژه مورد مطالعه بوده و هدف از مطالعات این قسمت، دست‌یابی به وضعیت گذشته سوژه است. یافته‌های حاصل از این مبحث، تصویری روشن از نقاط قوت (توانمندی‌ها) و ضعف سوژه را ارائه داده و این نتایج همراه سایر یافته‌های مرحلهٔ دوم، مبانی مقدماتی برای تقرب به طرح مرمت را تدارک می‌بینند (اصغریان جدی، ۱۳۶۹: ۱). پیرو تدوین چارچوب و روش‌شناسی مرمت ساباط‌های محله، توالی و روند فعالیت‌ها در طرح باززنده‌سازی محله را می‌توان بدین شرح بیان داشت:

شناخت محله و تجزیه‌وتحلیل آن با استفاده از ماتریس سوات[۲]

گذرها به‌مثابه یکی از عناصر اصلی ساختار شهرهای تاریخی مطرح بوده که شبکه اصلی رفت‌وآمد و ارتباط شهری در آنها صورت می‌گرفته و در تمام وسعت شهر، محلات و مناطق مختلف شهری را به‌هم پیوند می‌داده‌اند (توسلی، ۱۳۹۱: ۶۹). بافت تاریخی نائین، متشکل از هفت محله است که این محله‌ها توسط راسته‌ها و گذرهای اصلی، به بازار و دروازه‌های شهر مرتبط می‌شده‌اند. نقش عمده و اصلی گذرهای فرعی نیز تأمین ارتباط بین نقاط گوناگون درون یک محله است (سلطان‌زاده، ۱۳۹۰: ۹۹). محدوده محله نوگ‌آباد از شمال، به محله درب مسجد و قسمتی از حصار قدیمی شهر، از غرب، به بازار تاریخی نائین و محله پنجاهه و از جنوب، به خیابان

شکل ۱. قرارگیری محدوده مطالعاتی در بافت تاریخی نائین (تصویر سمت چپ) و ساختار فضایی محله (تصویر سمت راست) (تصویر پایه تصویر هوایی گوگل ارث، ۲۰۱۶)

دکتر طبا منتهی می‌شود (شکل ۱). این محله، یک محله مسکونی بوده که استخوان‌بندی آن مشتمل بر دو گذر است؛ یکی، گذری که از دروازه قدیم نوگ‌آباد شروع شده و بعد از گذشتن از مرکز محله و قسمت شمالی محله، به ابتدای محله پنجاهه منتهی می‌شود و دیگری، گذری که از انتهای بازار و از مسجد خواجه خضر شروع و به مرکز محله منتهی می‌شود (سلطانی محمدی، ۱۳۹۰: ۹۸) (شکل ۲). عناصر پوشاننده گذرها، به دو گونه تقسیم می‌شوند. گونه‌ای که به‌صورت قوس‌هایی منفرد یا پیوسته بین دو گذر احداث شده و دسته دیگر که موضوع این مقاله هستند، ساباط‌ها بوده که در نقش پوشاننده‌هایی بر روی گذرها عمل می‌کنند. شش ساباط محله بر روی این دو گذر اصلی قرار گرفته‌اند (شکل ۲).

تجزیه‌وتحلیل محله با ماتریس سوات

تجزیه‌وتحلیل محله نوگ‌آباد، با توجه به پنج متغیر کالبدی- فضایی- عملکردی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی- تاریخی و مدیریتی اجرایی صورت گرفته است. به‌دلیل حجم بسیار بالای داده‌های مطالعاتی و اختصاص ماتریس‌های جداگانه برای هر بخش بر اساس مؤلفه‌های اشاره‌شده، در پژوهش حاضر، خلاصه‌ای از آنها ارائه شده که بر اساس آن بتوان به شناختی اولیه از محله بنا بر عوامل به‌دست آمده، دست یافت. جدول ۱، خلاصه‌ای از ویژگی‌های محله را بیان می‌دارد.

اهداف و راهبردهای طرح باززنده‌سازی محله نوگ‌آباد

در شکل ۳، اهداف باززنده‌سازی محله نوگ‌آباد بافت تاریخی نائین، در دو سطح هدف خرد و اهداف کلان بیان شده‌اند. در مراحل بعدی، به شناخت و تعیین حوزه‌های مداخله در محله با توجه به راهبردهای باززنده‌سازی پرداخته می‌شود. در این‌جا این نکته قابل‌ذکر است که در تعیین راهبردها تا حد امکان تلاش شده تا در قسمت مرتبط با عوامل، قوت‌ها و فرصت‌های شناخته‌شده به حداکثر رسانده شود؛ در مقابل، نقاط ضعف کاهش داده شده تا از طریق آنها بتوان تهدیدهای پیش روی محله را خنثی ساخت. در شکل ۳، اهداف و راهبردهای باززنده‌سازی محله بر اساس تفکیک عوامل مطالعاتی، نشان داده شده‌اند.

تعیین حوزه‌های مداخله طرح باززنده‌سازی و تعیین جایگاه ساباط‌ها در هر یک از این حوزه‌ها

محله نوگ‌آباد نیز مانند سایر محلات بافت تاریخی نائین، با کمبود خدمات مواجه بوده و تنها مرکز محله تا حدودی ساختار

شکل ۲. مسیر گذرها و موقعیت قرارگیری ساباط‌های محله (نگارنده)

جدول ۱. خلاصه‌ای از ماتریس سوات محله نوگ‌آباد بافت تاریخی نائین

مؤلفه‌ها	قوت -S	ضعف -W	فرصت -O	تهدید -T
اقتصادی	- پایین بودن قیمت مسکن نسبت به سایر محلات تاریخی نائین در برابر نوساز و سالم بودن بناهای ساخته‌شده - وجود سابقه ذهنی گرایش به احیای جنبه‌های مثبت همسایگی و زیست‌محله‌ای در میان شهروندان محله	- تقسیم بافت به دو بخش نوساز و سنتی تبعات ناشی از آن بر محله - رشد فقر در محله و تبعات اقتصادی آن - نبود کاربری‌های متناسب با گردشگری در اطراف بناهای تاریخی محله و به‌خصوص نارنج قلعه	- امکان جلب سرمایه‌گذار به‌دلیل باارزش بودن خانه‌های تاریخی محله - سالم بودن نسبی محدوده نسبت به بافت تاریخی - وجود بناهای باارزش تاریخی فرهنگی در محله در جهت جذب گردشگران - وجود برخی بومیان متمکن در محله که علاقه زیادی هم به مشارکت در احیای محله دارند و به‌عنوان سرمایه‌گذاران اقتصادی می‌توان آنها را به‌حساب آورد.	- عدم سازمان‌دهی و برنامه‌ریزی صحیح برای صنایع دستی - تقسیم محله به دو بخش نوساز و سنتی تبعات ناشی از آن بر بافت قدیم محله - کیفیت پایین زندگی در سکونتگاه‌های بافت قدیم محله نسبت به بافت جدید
اجتماعی	کارکرد فرابافت تاریخی حسینیه محله که در مراسم عزاداری محرم از قسمت جدید شهر و شهرهای دیگر هم برای عزاداری به محله می‌آیند و امکان استفاده از این موقعیت برای جلب مشارکت‌های اجتماعی به‌منظور احیای محله در ابعاد مختلف	- سکونت اقشار کم درآمد در محدوده - وجود بستر مناسب جهت افزایش بزهکاری در اثر بیکاری جوانان - پایین رفتن میزان مشارکت اقتصادی و اجتماعی مردم - نبود فضاهای باز شهری و پاتوق در محله	- تحصیلات عالیه در بین ساکنان محله - وجود مراکز اجتماعی غالباً مذهبی و فعال در محلات	- پایین آمدن سطح امنیت محله - اعتیاد و بزهکاری در محله - مهاجرت و ترک خانه‌های آبا و اجدادی برخی از ساکنان بومی و اصیل محله
تاریخی فرهنگی	- آگاهی ساکنان معمر از آداب، رسوم و سنت‌های محلی مانند مراسم شب عاشورا و نخل‌گردانی - پایین بودن میزان سکونت مهاجران افغانی در محله	- پراکنده نبودن مناسب کاربری‌های مناسب و مرتبط با فعالیت‌های گردشگری با توجه به مزیت نسبی محله - ناآگاهی بیش از ۶۵ درصد از مصاحبه‌شوندگان از دلیل نام‌گذاری محله تاریخی در زمان گذشته	- امکان استفاده از همکاری و کمک هیأت امنای حسینیه محله برای ایجاد کاربری‌های متناسب با گردشگری و اشتغال‌زایی با توجه به احساس مسئولیت و دلسوزی آنها در این زمینه - امکان استفاده از نیروی بیکار محله به‌عنوان راهنمایان بومی گردشگری	- فراموشی و ناآگاهی برخی از آیین‌ها و مراسم‌ها هم در زمینه اعتقادی- مذهبی (مراسم محرم) و هم در زمینه آیین‌های ملی و بومی (مراسم نوروز و ...) که می‌توانند باعث جذب گردشگران به این محله تاریخی شوند. - فراموش شدن برخی از آیین‌ها و رسوم سنتی در محله
مدیریتی اجرایی	- توجه کارشناسان میراث فرهنگی و شهرداری به مقوله احیای بافت تاریخی نائین به‌ویژه بعد از تأسیس شرکت عمران و بهسازی بافت فرسوده نائین در سال ۸۱ - تأکید مسئولین بر توجه هم‌زمان به زندگی در بافت‌های تاریخی و خدمات‌رسانی همه‌جانبه به این بافت‌ها	- فقدان مدیریت شهری مشخص و جداگانه برای بافت تاریخی با عنایت به باارزش بودن بافت تاریخی نائین بر اساس نظر همه کارشناسان - دست و پاگیر بودن قوانین میراث فرهنگی (موانع موجود برای نوسازی بناهای قدیمی ثبت‌نشده بر اساس مسئولین شهرداری)	- امکان همکاری میراث فرهنگی و شرکت عمران و بهسازی بافت فرسوده نائین برای احیای محله - امکان تشکیل کارگروهی برای بهسازی و احیای محله با حضور هیأت امنای حسینیه محله	- نبود ضوابط معین برای محله‌های تاریخی به‌طور جداگانه و مشخص بر اساس نظر مسئولین - عدم تفکیک بین قوانین بافت فرسوده و بافت تاریخی در قوانین همه سازمان‌های مداخله‌گر در بافت‌های تاریخی

ادامه جدول ۱. خلاصه‌ای از ماتریس سوات محله نوگ‌آباد بافت تاریخی نائین

مؤلفه‌ها	قوت -S	ضعف -W	فرصت -O	تهدید -T
کالبدی- فضایی عملکردی	- بالا بودن میزان سرانه کاربری مسکونی نسبت به سایر محلات بافت تاریخی - مطلوبیت استقرار برخی از کاربری های تجاری محلی و تجاری- مسکونی در مرکز محله و مجاور بازار تاریخی	- کمبود و نبود کاربری‌های آموزشی- فرهنگی، درمانی، گردشگری پذیرایی، فضای سبز، تأسیسات و تجهیزات شهری متناسب با نیازهای ساکنان	- وجود زمین‌های بایر و مخروبه و امکان جانمایی فعالیت‌های مورد نیاز ساکنان محله - وجود خانه‌های تاریخی زیاد در محله و امکان مرمت و احیای آنها	- کم‌رنگ شدن نقش مرکز محله در زندگی روزمره ساکنان محله - عدم کف‌سازی و بدنه‌سازی مناسب گذرها فرسایش رو به ازدیاد ساباط‌هایی که بر روی آنها احداث شده‌اند و در معرض تخریب قرار گرفتن آنها

(نگارنده)

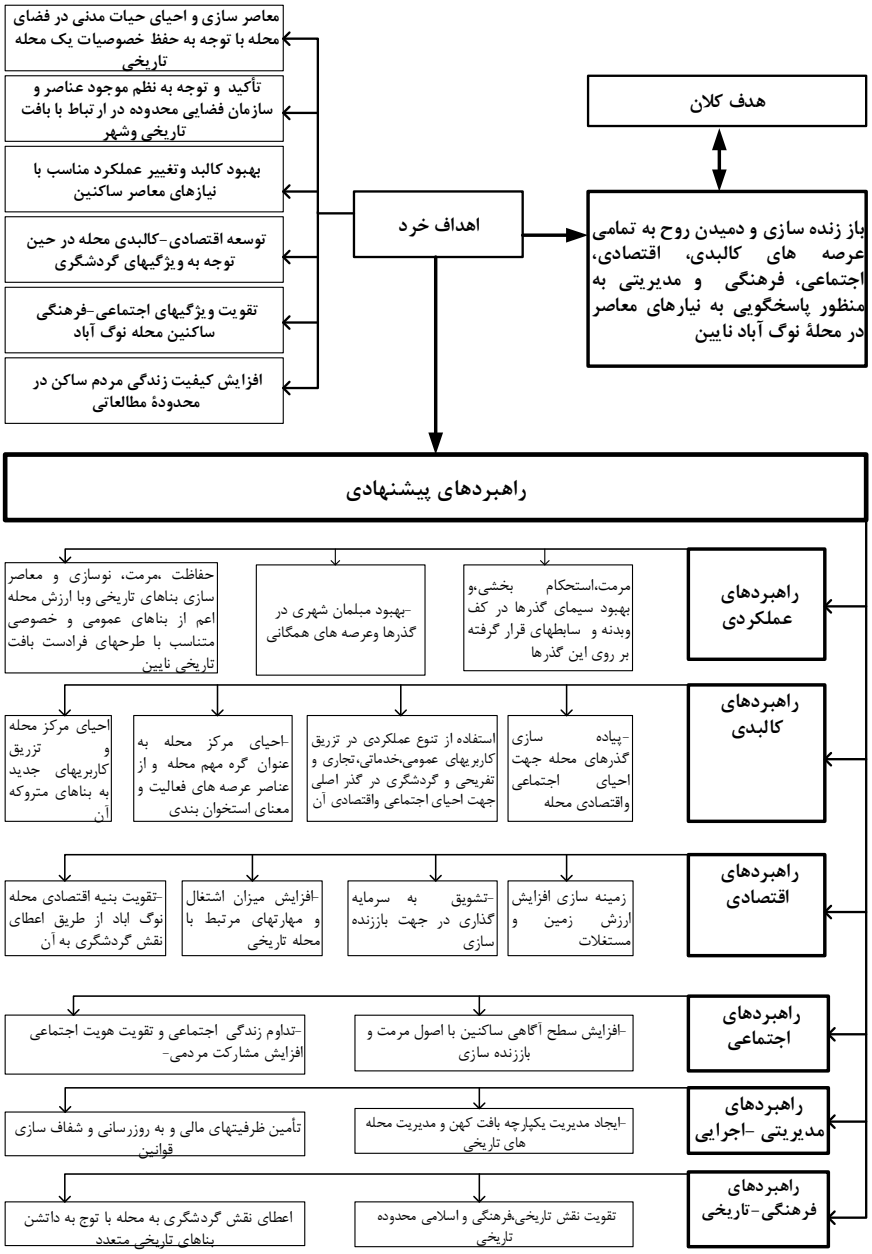

شکل ۳. اهداف و راهبردهای طرح باززنده‌سازی محله نوگ‌آباد نائین (نگارنده)

کالبدی متفاوتی نسبت به بافت مسکونی داخل محله ایجاد کرده است. علاوه بر این، در حوزه اجتماعی، جایگزین شدن اقشار مهاجر و کم درآمد با ساکنان اصیل محله، از آسیب‌های محله به‌شمار می‌رود. بر اساس شناخت به‌دست آمده از محله با کمک ماتریس سوات[۳]، به‌منظور تفکیک محدوده‌های مداخله در طرح باززنده‌سازی، تا اندازه‌ای می‌توان محله را به سه حوزه تقسیم و جایگاه ساباط‌ها و مرمت آنها را در این سه حوزه مشخص کرد. در ابتدای امر باید توجه داشت که این تقسیم‌بندی به‌هیچ وجه به‌معنای جدایی کارکردهای محله نیست، بلکه فعالیت غالبی است که در هر حوزه معرفی شده و از طریق آن می‌توان علاقه‌مندان به سرمایه‌گذاری و بهبود وضعیت محله را شناسایی کرد. روند باززنده‌سازی، با شناخت و درک ابعاد خاص فرسودگی و سیر قهقرایی که هر گستره‌ای به آن دچار است، آغاز می‌شود. آنگاه باید منابع و مزیت‌های هر محله همراه موقعیت‌های خاص آن، بازشناخته شوند. ابعاد مختلف فرسودگی که در محله‌های تاریخی می‌توان آنها را دید، عبارت هستند از؛ کالبدی، کارکردی، قانونی، ظاهری و مکانی. برخی از این ابعاد را می‌توان مستقیم مورد ملاحظه قرار داد؛ بدین معنا که می‌توان ساختمان‌ها را مرمت و فرسودگی عملکردی آنها را از طریق بهسازی برطرف کرد، لیکن لجام‌گسیخته‌ترین شکل فرسودگی، نوع مکانی- کارکردی آن است. این نوع فرسودگی مکان، بیشتر به استفاده هر چه کمتر از آن منجر می‌شود؛ بنابراین برای درمان و بازگرداندن موقعیت‌های اقتصادی هر منطقه، برقراری امتیازی رقابتی برای آن ضروری است. این امر، نیازمند دگرگون ساختن فعالیت‌هایی است که در منطقه و ساختمان‌ها صورت پذیرفته و چه‌بسا این کوشش‌ها، در بر دارنده بهره‌گیری از ویژگی‌های تاریخی محله و بناهای آن برای کاربردهای گردشگری یا مسکونی یا محیط آن برای فعالیت‌های فرهنگی باشند (تیزدل، ۱۳۸۸: ۳۳۱). سه حوزه بیان‌شده بر اساس همگنی کاربری‌های موجود، قابلیت‌های نهفته و شناخت کامل نسبت به محله، در شکل ۴ مشخص شده‌اند. هم‌چنین، مرز حوزه‌ها نیز بر اساس شناخت به‌دست

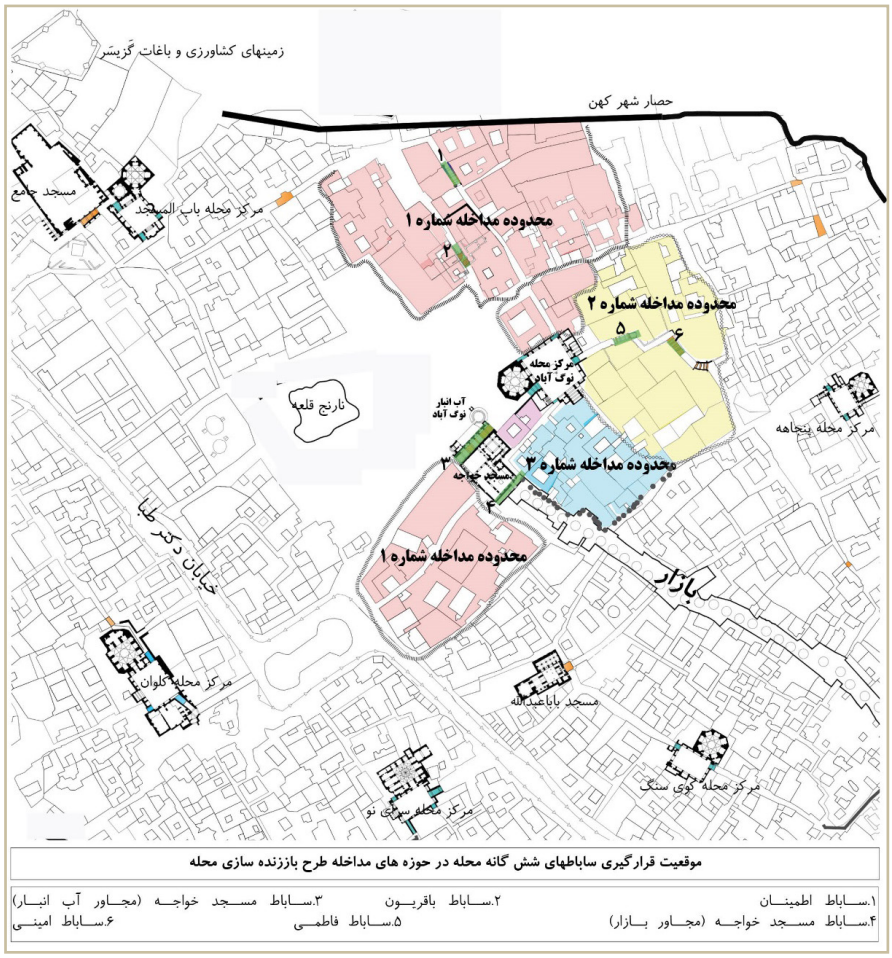

شکل ۴. حوزه‌های مداخله محله نوگ‌آباد در طرح باززنده‌سازی (نگارنده)

آمده از محله، تعیین شده است. سه حوزه پیشنهادی عبارت هستند از:

حوزه ۱: این حوزه به‌دلیل مجاورت و نزدیکی به مسجد جامع و خانه تاریخی پیرنیا به‌عنوان مراکز عمده گردشگرپذیر نائین، با هدف تبدیل به یک مجموعه توریستی- خدماتی بر اساس قرارگیری بناهای تاریخی داخل آن (خانه‌های تاریخی، توکلی، خواجه، عامری، فاطمی، باقریان و اطمینان) و طرح سامان‌دهی بافت تاریخی، ایجاد شده است. در این حوزه، ساباط‌ها، مربوط به دو خانه باقریان و اطمینان و هم‌چنین دو ساباط مسجد خواجه هستند که بر اساس کاربری‌های پیشنهادی این حوزه، طرح مرمت و احیای آنها باید تهیه شود (شکل‌های ۵ و ۶).

حوزه ۲: با هدف تبدیل به یک مجموعه مسکونی مطلوب و مناسب بانشاط شهری بر اساس نیازهای ساکنان آن و هم‌جواری آن با مرکز محله (شامل مسجد، میدانچه، حسینیه)، برپا شده است. در این حوزه، ساباط فاطمی و ساباط بازسازی‌شده امینی هستند (شکل‌های ۷ و ۸).

حوزه ۳: این حوزه، با هدف تبدیل به یک مجموعه تجاری مهم و احیای حجره‌های بازار در محدوده محله، در سطح بافت کهن و شهر برای جذب سرمایه‌گذار و رونق اقتصادی محله نوگ‌آباد، انتخاب شده است.

چارچوب مرمت ساباط‌های محله به‌عنوان تک بنای معماری

شناخت کارکردی (مالکیت و کاربری)

شناخت کارکردی ساباط، مستلزم مطالعه مجموعه خصوصیات و ویژگی‌هایی بوده که این عنصر چه به‌صورت مستقل و چه در بافت و مجموعه، واجد آن است. ساباط دارای دو سطح است؛ سطح زیرین گذر که به‌عنوان شارع عام استفاده شده و سطح روی گذر که دارای کاربری می‌شود. در واقع با شکل‌گیری یک ساباط، فضایی مضاف بر روی گذر خلق می‌شود که در شرایطی غیر از آن، استفاده از آن امکان‌پذیر نمی‌بود. فضای ایجادشده توسط ساباط، محدود به دو بدنه گذر و در نتیجه متعلق به یکی از دو همسایه‌ای است که در دو سوی گذر استقرار یافته‌اند. در محله نوگ‌آباد بافت تاریخی نائین، مالکیت ساباط‌ها به دو دسته عمومی و خصوصی تقسیم می‌شود (شکل ۹).

شناخت کالبدی ساباط‌های محله

ساختار حجمی در تراز بالای گذر

بررسی ساختار شکلی فضایی در معماری را، می‌توان جزئی از مطالعات نظام‌مند یا سیستماتیک دانست. معماری به‌عنوان یک کل یا یک سیستم، اجزایی دارد که در این میان، توده

اشکال ۵ و ۶. از سمت راست: معرفی ساباط اطمینان، ساباط باقریان و ساباط مسجد خواجه (مجاور آب‌انبار نوگ‌آباد) (حوزهٔ مداخله ۱) (نگارنده)

اشکال ۷ و ۸. از سمت راست: معرفی مرکز محله نوگ‌آباد، ساباط امینی واقع در (حوزه مداخله ۲) (نگارنده)

و فضا و نحوه ارتباطی آنها با یکدیگر، به‌صورت تحلیل‌های شکلی فضایی، بیشتر مورد نقد و بررسی متخصصان بوده‌اند (فلاحت و شهیدی، ۱۳۹۴: ۲۹). درک ویژگی‌های معماری و درک اجزای نظام‌مند معماری ساباط‌ها، منوط به درک کلی این ویژگی‌های شکلی فضایی (توده و فضا) و نحوه ارتباطی آنها است که ساختارهای کالبدی ادراکی و کالبدی عملکردی را قابل‌درک می‌سازند. ترکیب حجمی ساباط‌های محله، در دو گونه طبقه‌بندی می‌شود؛ گونه باز (بدون فضاهای معماری و فقط پوشاننده گذر) که این گونه با ۳ نمونه، بیشترین تعداد فراوانی را در میان ساباط‌ها دارد (ساباط‌های باقریان، فاطمی و مسجد خواجه مجاور آب‌انبار). ساختار حجمی دوم؛ گونه بسته با داشتن فضاهای معماری بوده که به سه صورت تعبیه بازشو در نما (ساباط مسجد خواجه در مجاورت بازار)، یک نما بسته و نمای دیگر نیمه‌باز (ساباط امینی) و نیمه‌باز در دو نما با قرار گرفتن ایوان در جلوی فضای بسته ساباط (ساباط اطمینان)، طراحی شده است (جدول ۲).

ساباط‌های نیمه‌باز با قرار گرفتن ایوان در جلوی فضای بسته ساباط، عموماً دارای ساختاری شکل‌گرفته از دو یا چند اتاق با ایوان بوده‌اند که با عقب‌نشینی ساباط از لبه اصلی نما و ایجاد حریم و سایه، ساباط، به فضایی مطلوب از نظر دمایی و شرایط زیستی تبدیل می‌شود (جدول ۲). بازشوها و سطوح نیمه‌باز ساباط‌ها، در ارتباط با اقلیم گرم و خشک نائین تعریف شده‌اند. سطوح نیمه‌باز، شامل ایوان در جلوی فضای بسته ساباط می‌شوند؛ این حالت به‌مانند یک لایه حایل در جلوی فضای اصلی عمل کرده و به‌همین دلیل به‌منظور ایجاد سایه بیشتر، عمق ایوان‌ها نیز بیشتر لحاظ می‌شوند.

مصالح و پوشش

عمده‌ترین مصالح ساخت ساباط‌های محله، در بدنه و پوشش خشت بوده که در جداره‌ها نیز توسط ملات کاهگل اندود می‌شوند. این نوع مصالح بوم‌آورد که دارای بافت زبر، رنگ روشن و ظرفیت حرارتی بالا بوده، بهترین انتخاب در پاسخ به اقلیم گرم و خشک نائین با تابش آفتاب شدید و درجه حرارت بالا هستند. برای پوشش اکثر ساباط‌ها، تاق آهنگ، تاق و تویزه، تاق کلنبو و تاق کجاوه استفاده شده است (معماریان، ۱۳۹۱: ۱۳۷؛ ۱۸۹؛ ۲۲۷) (جدول ۳).

کشیدگی و ابعاد

ساباط به‌عنوان عنصری پوشش‌دهنده، باید از لحاظ شکل و فرم، دارای ویژگی‌هایی بوده که می‌تواند عملکرد پوشانندگی یک فضا را بر عهده بگیرد. کشیدگی ساباط‌های بافت تاریخی نائین به‌تبعیت از جهت‌گیری گذر قرارگرفته بر روی آن، در دو حالت کشیدگی شرقی- غربی و شمالی- جنوبی قابل‌ارزیابی است. این ساباط‌ها، دارای ابعاد تقریباً مشابهی هستند. در واقع

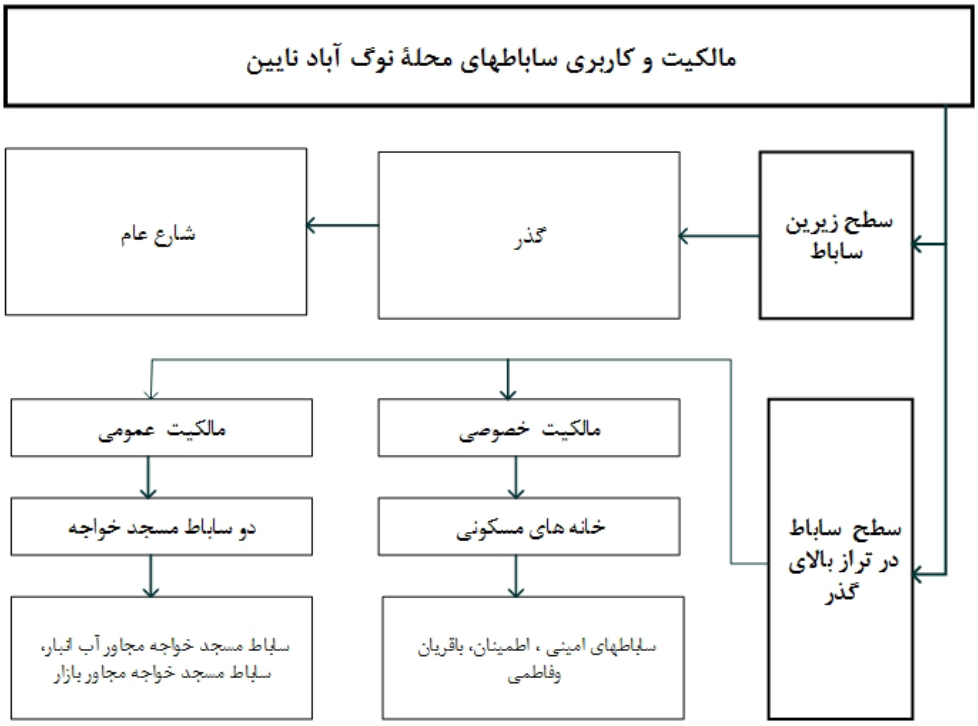

شکل ۹. مالکیت و کاربری ساباط‌های محله نوگ‌آباد نائین (نگارنده)

تناسبات ساباط و عرض کم و ارتفاع مناسب، از خصوصیات آنها محسوب می‌شود. سطح زیرین این عناصر چند عملکردی حاضر در فضاهای شهری، مربوط به گذر عمومی است و در پنج مورد، پلانی I شکل و در یک مورد، پلان L شکل دارد. در جدول ۴، تعدادی از ساباط‌های محله بر اساس پلان و نما- برش، مورد ارزیابی قرار گرفته‌اند.

ارائه دستورالعمل‌های پیشنهادی مرمت ساباط‌های محله بر اساس قرارگیری در حوزه‌های سه‌گانه مداخله طرح باززنده‌سازی

ساباط، عنصری ارزشمند در فضای معماری و شهری بافت‌های تاریخی ایران و از جمله، بافت تاریخی نائین است. این عنصر باارزش معمارانه فضاهای شهری، دارای دو سطح زیرین و سطح

جدول ۲. ارزیابی ترکیب حجمی ساباط‌های محله در دو گونه باز و بسته

گونه اول	گونه دوم		
	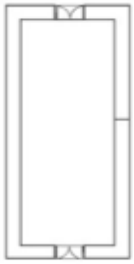	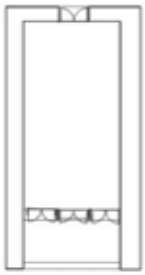	
یک نما بسته نمای دیگر نیمه‌باز ساباط امینی	یک نما بسته نمای دیگر نیمه‌باز ساباط امینی	نما بسته نمای دیگر نیمه‌باز ساباط امینی	دو نما نیمه‌باز ساباط اطمینان

(نگارنده)

بالای گذر است. سطح زیرین ساباط، به‌عنوان بخشی از گذر و در ارتباط با فضای شهری است و سطح رویین که اغلب دارای کاربری بوده و متعلق به یکی از خانه‌های مجاور گذر و یا یک بنای عمومی است. پس از شناخت اولیه و تجزیه‌وتحلیل محله نوگ‌آباد با استفاده از ماتریس سوات و هم‌چنین مطالعه ساباط‌های محله، جایگاه آنها در سه حوزه مداخله طرح باززنده‌سازی محله مشخص شد. بر اساس اهداف طرح باززنده‌سازی و قرارگیری هر یک از ساباط‌ها در حوزه‌های مداخله سه‌گانه، در این بخش، دستورالعمل‌های مرمت ساباط‌های محله، بر مبنای منشورها و دستورالعمل‌های بین‌المللی مانند منشور ونیز (۱۹۶۴)[۳] و منشور ایکوموس (۲۰۰۸)[۴] بیان می‌شوند (جدول ۵). استفاده از مصالح بادوام و سازگار با نمونه‌های اصلی، برای مرمت در این منشورها توصیه شده و مداخله بیش از حد نیاز در مصالح و سازه بنا هم، منع شده است. تأکید این منشورها و دستورالعمل‌ها، بر مطالعه و بررسی با حداقل مداخله و رعایت اصالت مصالح، تکنولوژی، گونه‌شناسی و شرایط محیطی بنا طی عملیات مرمت است.

روش‌شناسی تحلیلی و چارچوب مرمت تک بناهای معماری

بیان فرآیند مرمت نمونه موردی با تأکید بر تعیین جایگاه در حوزه‌های مداخله طرح باززنده‌سازی محله

همان‌طور که اشاره شد، سطح زیرین ساباط در گذر، شارع عام محسوب شده و مالکیت سطح رویین آن، متعلق به یکی از ملک‌های دو طرف گذر است. در طرح باززنده‌سازی محله بر اساس شناخت و تجزیه‌وتحلیل محله با ماتریس‌های پنج‌گانه سوات مشخص شد که شش ساباط این محله که بر روی دو گذر اصلی احداث شده، به تبعیت از کل محله دچار فرسودگی و آسیب‌هایی هستند و نیاز به مرمت دارند. شناخت امتیازها

جدول ۳. ارزیابی نوع تاق‌های ساباط‌های محله نوگ‌آباد نائین

ساباط	پلان	نوع تاق	تصویر
امینی	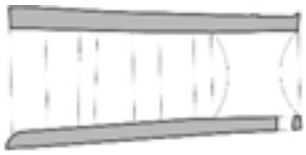	تاق و تویزه کجاوه	
باقریون		تاق آهنگ	
فاطمی		تاق و تویزه کلنبو	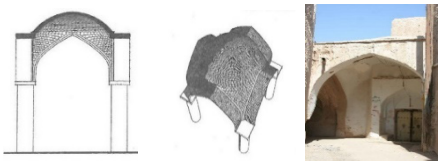
مسجد خواجه مجاور آب‌انبار		تاق و تویزه کلنبوی چهار دوری	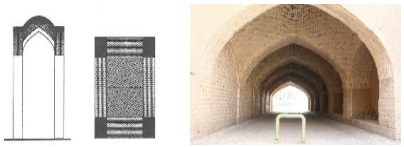

(نگارنده)

جدول ۴. ارزیابی ساباط‌های با مالکیت شخصی محله نوگ‌آباد بر اساس نقشه و نما- برش

ساباط	نقشه	نما- برش
ساباط امینی	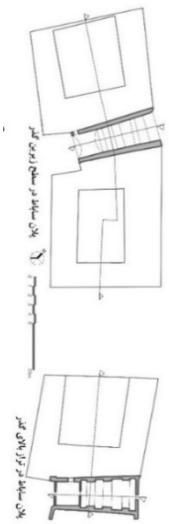	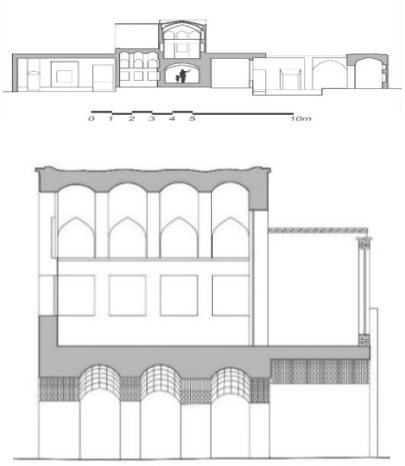
ساباط فاطمی	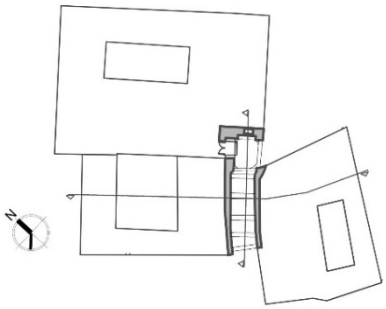	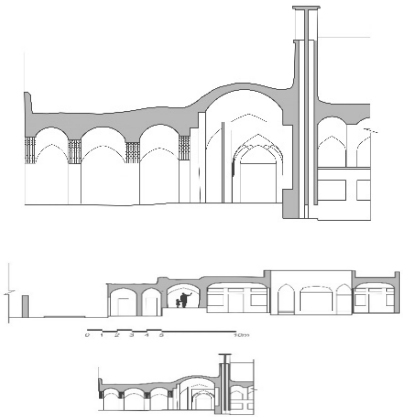
دو ساباط مسجد خواجه کنار بازار و آب‌انبار	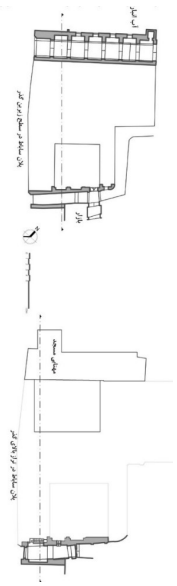	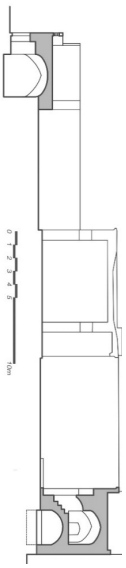

(نگارنده)

و منابع موجود در هر محدوده و تشخیص نقش مناسب برای محله، از ضروریات اصلی باززنده‌سازی موفق به‌شمار می‌آیند. این خود نیاز به بینشی دارد که به‌درستی تشخیص دهد در چه فضاهایی نیازهای بالقوه نهفته بوده و چه کاربری‌هایی برای محله و یا شهری خاص مناسب هستند. چالش اصلی در این میان، ایجاد ظرفیت رقابتی برای این‌گونه از مناطق است. مناطق تاریخی باززنده‌سازی‌شده مانند سایر مناطق، نیاز به ایجاد شالوده اقتصادی متنوع و نیز برقراری تعادل میان نیازها و خواسته‌های متفاوت دارند. این امر می‌تواند از طریق ارائه مستمر کاربری‌های تک عملکردی، دستاوردهای خود را در رقابت با سایر مکان‌ها در روندی مستمر حفظ کند؛ چرا که تلاش برای بنا نهادن باززنده‌سازی تنها بر یک تک کاربری عمده، می‌تواند نقشی بسیار خنثی‌کننده داشته باشد. هم‌چنین باید توجه داشت که محله‌های تاریخی معمولاً حکم مناطق کارکردی خودگردان را دارند؛ بدین ترتیب، نمی‌توان آنها را تنها از بعد ریخت‌شناسانه مرزبندی کرد.

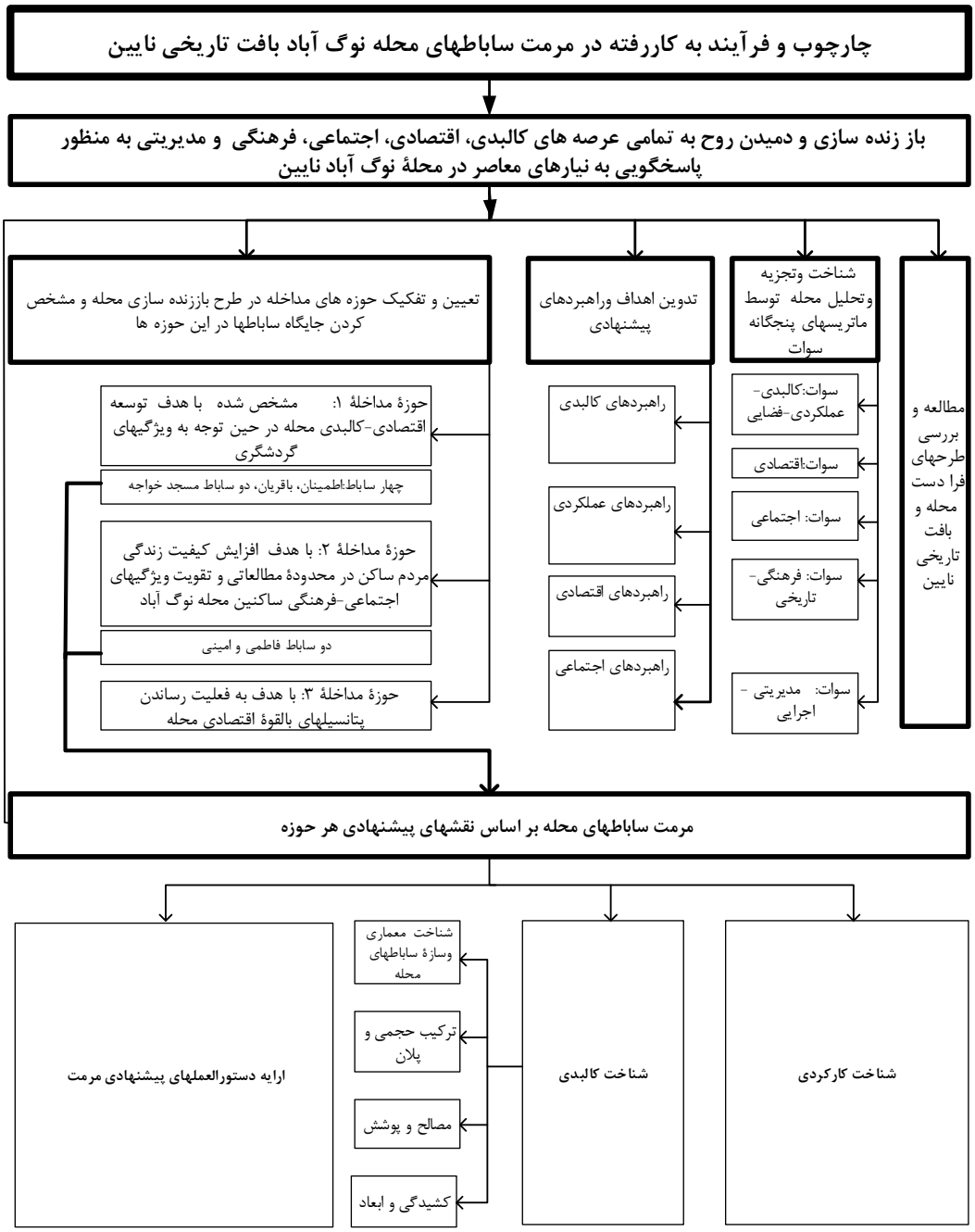

شکل ۱۰. فرآیند و چارچوب پیشنهادی مرمت ساباط‌های محله نوگ‌آباد بافت تاریخی نائین (نگارنده)

جدول ۵. حوزه‌های مداخله طرح باززنده‌سازی محله نوگ‌آباد بر اساس اهداف طرح باززنده‌سازی محله و ارائه دستورالعمل‌های پیشنهادی مرمت ساباط‌های محله بر اساس نقش‌های پیشنهادی هر حوزه (نگارنده)

حوزه‌های مداخله	اصول پیشنهادی (طرح باززنده‌سازی)	ساباط‌های محدوده (دستورالعمل‌های پیشنهادی مرمت)			
		ساباط اطمینان	ساباط باقریان	ساباط مسجد خواجه (مجاور بازار)	ساباط مسجد خواجه (مجاور آب‌انبار)
حوزه مداخله ۱	- احیای سازمان فضایی محدوده– سامان‌دهی مرکز محله و کاربری‌های پیرامون آن با توجه به طرح باززنده‌سازی - ارتباط بناهای تاریخی محدوده با فضای اطراف و بافت تاریخی (جلوگیری از جدا کردن بنای تاریخی از محیط اطراف) - فضاسازی و سامان‌دهی محور متصل به مسجد خواجه و آب‌انبار نوگ‌آباد متناسب با خدمات گردشگری - تغییر عملکرد و احیای خانه‌های تاریخی محدوده متناسب با نیاز و مرتبط با نقش گردشگری محدوده (خانه‌های اطمینان، باقریان، توکلی، خواجه، عامری) -اصلاح در ضوابط ساخت‌وساز جهت جلوگیری از تعریض گذرها و بر هم خوردن تناسبات عرض و ارتفاع گذرهای تاریخی و ساباط‌های قرارگرفته بر روی آنها	سطح زیرین ساباط (گذر عمومی)			
		- کف‌سازی مناسب گذرها به‌گونه‌ای که امکان تنفس پای دیوارها نیز فراهم شود، با الگوبرداری از کف‌سازی مناسب برخی گذرها در بافت تاریخی، یا ابداع جهت کف‌سازی هماهنگ با بافت تاریخی - استفاده از مصالح بومی و مقاوم در طراحی کف و بدنه - بهسازی آبراه‌ها و کنترل و هدایت آب‌های جاری و سطحی در طرح کف‌سازی - بدنه‌سازی ساباط‌ها با الهام از گذرهایی که هنوز سیمای تاریخی خود را حفظ کرده و گذرهایی که به‌شیوه صحیحی توسط ارگان‌های ذی‌ربط بدنه‌سازی شده‌اند. - مرمت ورودی‌های خانه‌هایی که در زیر ساباط‌ها واقع شده‌اند.			
		فضای ساباط در تراز بالای گذر			
		- رفع کلیه الحاقات نابه‌جا و برچیدن عناصر مزاحم افزوده به نمای ظاهری ساباط؛ از قبیل ناودان‌های پی‌وی‌سی و شره‌ای گالوانیزه - بهسازی بازشوها و جداره‌های ایوان ساباط - مرمت و استحکام‌بخشی ساباط و ایوان‌های دو نمای آن بر اساس کاربری گردشگری خانه اطمینان در این حوزه - عدم خدشه به اصالت مصالح و سیمای عمومی و اجزای ساباط در طی عملیات استحکام‌بخشی	- سبک‌سازی و عایق‌بندی پوشش ساباط بر اساس مصالح مقاوم و بومی منطقه؛ مانند آجر ختایی، دوغاب گچ و کاهگل - مرمت و نماسازی ورودی خانه باقریان که در زیر ساباط واقع شده، بر اساس کاربری گردشگری این خانه در حوزه مداخله ۱	- برچیدن و جایگزین کردن پنجره‌ها و درهای فلزی ساباط - نورپردازی مناسب و در خور شأنیت تاریخی ساباط - حذف کلیه اضافات و الحاقاتی که به وضعیت اولیه مشخص ساباط مربوط نیست.	- سامان‌دهی محوطه آب‌انبار مجاور ساباط - مناسب‌سازی و امکان استفاده از ساباط که نقش مهتابی مسجد را دارد برای عکاسی و مشاهده خط آسمان بافت تاریخی نائین با توجه به نقش گردشگری این حوزه

ادامه جدول ۵. حوزه‌های مداخله طرح باززنده‌سازی محله نوگ‌آباد بر اساس اهداف طرح باززنده‌سازی محله و ارائه دستورالعمل‌های پیشنهادی مرمت ساباط‌های محله بر اساس نقش‌های پیشنهادی هر حوزه

حوزه‌های مداخله	اصول پیشنهادی (طرح باززنده‌سازی)	ساباط‌های محدوده (دستورالعمل‌های پیشنهادی مرمت)			
		ساباط اطمینان	ساباط باقریان	ساباط مسجد خواجه (مجاور بازار)	ساباط مسجد خواجه (مجاور آب‌انبار)
حوزه مداخله ۲	- تبعیت از راهبردها و سیاست‌های پیشنهادی طرح باززنده‌سازی محله - پیروی طرح از کلیه ضوابط و مقررات طرح‌های سامان‌دهی بافت تاریخی برای هماهنگی در ساخت‌وسازهای جدید با محله تاریخی - تجمیع قطعات مسکونی ریزدانه هنگام ساخت‌وساز جدید - احیا و تغییر عملکرد خانه‌های تاریخی و خالی از سکنه متناسب با نیازهای ساکنان محدوده و مرتبط با نقش مسکونی محدوده - تبدیل زمین‌های بایر و نیمه مخروبه به فضاهای گذران اوقات فراغت برای بازگشت امنیت و سرزندگی به محدوده	ساباط فاطمی		ساباط امینی	
		سطح زیرین ساباط (گذر عمومی)			
		موارد پیشنهادی ساباط‌های حوزه مداخله ۱			
		فضای ساباط در تراز بالای گذر			
		- سبک‌سازی و عایق‌بندی پوشش ساباط بر اساس مصالح مقاوم و بومی منطقه؛ مانند آجر ختایی، دوغاب گچ و کاهگل		- بدنه‌سازی ساباط با مصالح بومی و با دوام - بهسازی بازشوهای ساباط - احیای ساباط به‌عنوان فضایی برای اقامت مهمانان خانواده با توجه به نقش مسکونی این حوزه	

(نگارنده)

آنها بخشی یکپارچه از در هم تنیدگی کارکردی محدوده مرکزی به‌شمار آمده که بیشتر رابطه‌ای مبتنی بر هم‌زیستی با کل شهر به‌ویژه با محدوده مرکزی آن دارند. بنابراین به‌جای آن‌که به‌تنهایی درباره آنها اندیشیده شود، باید در متن و بافت کلی شهر مد نظر قرار گیرند (تیزدل، ۱۳۸۸: ۳۳۵). علاوه بر این، با توجه به این‌که هر بنای تاریخی در یک بستر خاص اجتماعی، فرهنگی و اقلیمی جای دارد، لذا مرمت آن، مستلزم دقت و شناختی همه‌جانبه است. این عوامل، از بافت شهری تا سایر جوانب تاریخی، اجتماعی، فرهنگی، مذهبی، اقتصادی، سیاسی و غیره را شامل می‌شوند. علاوه بر این باید توجه داشت که هیچ‌یک از روش‌های مرمتی به‌تنهایی ممکن است پاسخ‌گو نباشند و در عمل، تلفیقی آگاهانه از آنها و با توجه به شناخت همه‌جانبه به‌دست آمده از بنا باید به‌کار رود (محمدمرادی و محب‌علی، ۱۳۹۷: ۵۴). با توجه به این‌که در اغلب طرح‌های باززنده‌سازی محلات، در ماتریس‌های سوات، بناهای تاریخی محله به‌عنوان نقاط قوت مطرح شده و در بخش سیاست‌های کالبدی به مرمت آنها اشاره می‌شود، بر اساس اهداف تحقیق حاضر، علاوه بر طی این روند معمول، پیرو تدوین چارچوب و روش‌شناسی مرمت ساباط‌های محله، با تعریف حوزه‌های مداخله‌ای در محله، جایگاه قرارگیری ساباط‌ها در این حوزه‌ها مشخص و تعیین شده است. تکمیل چارچوب و فرآیند پیشنهادی، بر اساس نقش‌های هر یک از حوزه‌ها (گردشگری، اقتصادی و ...) و جایگاه ساباط‌های محله در این حوزه‌های مداخله، با شناخت کارکردی، شناخت کالبدی و در نهایت ارائه دستورالعمل‌های مرمت، میسر می‌شود (شکل ۱۰ و جدول ۵).

نتیجه‌گیری

ساباط‌ها به‌عنوان عنصری معمارانه و چند عملکردی که بر روی گذرها ساخته شده، به تبعیت از فرآیند فرسودگی محله در تمام ابعاد کالبدی، اجتماعی و اقتصادی، ارزش‌های هویتی خود را از دست داده و منزلت مکانی و سکونتی پایینی دارند. علاوه بر این، امروزه با ساخت‌وسازهای جدید در بافت‌های تاریخی و تعریض گذرها و معابر، این عناصر چند عملکردی و ارزشمند معمارانه در معرض تخریب قرار گرفته‌اند. با تمرکز بر اهداف تحقیق حاضر، چارچوب تحلیلی-روش‌شناختی فرآیند مرمت ساباط‌های محله به‌شرح ذیل تدوین شد. در طرح باززنده‌سازی محله با هدف بهبود کالبد و تغییر عملکرد فضا متناسب با نیازهای معاصر در راستای توسعه اقتصادی- کالبدی محله و تقویت ویژگی‌های اجتماعی- فرهنگی ساکنان، بر اساس همگنی کاربری‌های موجود، قابلیت‌های نهفته و شناخت کامل نسبت به محله، سه حوزه مداخله تفکیک و مشخص شده‌اند. به ترتیب، بررسی و ارزیابی طرح‌های فرادست بافت تاریخی، شناخت و تجزیه‌وتحلیل محله توسط ماتریس سوات و تدوین اهداف و راهبردها در چهار مؤلفه (کالبدی، عملکردی، اجتماعی، اقتصادی)، از اولویت‌های طرح باززنده‌سازی محله قبل از تعیین حوزه‌های مداخله محسوب می‌شوند. این حوزه‌های سه‌گانه مداخله در طرح باززنده‌سازی محله عبارت هستند از؛ حوزه مداخله ۱ با هدف توسعه اقتصادی- کالبدی محله که در حین توجه به ویژگی‌های گردشگری تعیین شده است. ساباط خانه تاریخی اطمینان با اتاق سه دری ایوان‌دار، ساباط خانه تاریخی باقریان با قرار گرفتن ورودی خانه در زیر ساباط و ساباط مسجد خواجه با نقش مهتابی مسجد، در محدوده مداخلاتی این حوزه واقع شده‌اند. ساباط فاطمی و ساباط بازسازی‌شده خانه امینی، در محدوده حوزه مداخله ۲ قرار می‌گیرند. این حوزه با هدف تبدیل به یک مجموعه مسکونی مطلوب و مناسب بانشاط شهری بر اساس نیازهای ساکنان آن و هم‌جواری آن با مرکز محله، تعیین و مشخص شده است. پس از تعیین جایگاه ساباط‌ها در حوزه‌های مداخله طرح باززنده‌سازی محله، شناخت تاریخی، شناخت کالبدی و آسیب‌شناسی و در نهایت ارائه دستورالعمل‌های مرمت، توالیِ فعالیت‌ها در ارائه طرح مرمت ساباط‌ها محسوب می‌شوند. این دستورالعمل‌های مرمتی، بر اساس منشورهای بین‌المللی که تأکید آنها بر مطالعه و بررسی با حداقل مداخله و رعایت اصالت مصالح، تکنولوژی، گونه‌شناسی و شرایط محیطی بنا طی عملیات مرمت بوده، ارائه شده‌اند.

پی‌نوشت

۱. از جمله مصاحبه‌شوندگان، می‌توان به آقایان انوشه، علینقی، خواجه، یادگاری و جبلی اشاره کرد.

2. SWOT

3. The Venice Charter

4. Charter is Ratified by the 16th General Assembly of ICOMOS Quebec (2008)

منابع و مآخذ

- اصغریان جدی، احمد (۱۳۶۹). مجموعه جزوات مرمت بافت تاریخی. جزوه ۱. تهران: دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه شهید بهشتی.
- توسلی، محمود (۱۳۹۱). **ساخت شهر و معماری در اقلیم گرم و خشک ایران**. چاپ اول، تهران: تندیس نقره‌ای.
- تیزدل، استیون (۱۳۸۸). **احیای محله‌های تاریخی شهرها**. ترجمه سمانه ساروخانی، چاپ اول، شیراز: نوید شیراز.
- سلطان‌زاده، حسین (۱۳۹۰). **نائین شهر هزاره‌های تاریخی**. چاپ دوم، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی تهران.
- سلطانی محمدی، مهدی (۱۳۹۰). **"طرح مرمت و احیای ساباط‌های محله نوگ‌آباد نائین"**. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، مرمت و احیای بناها و بافت‌های تاریخی. تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- سلطانی محمدی، مهدی و آزاد، میترا (۱۳۹۷). گونه‌شناسی ساباط‌های بافت تاریخی نائین. *مجله پژوهش‌های باستان‌شناسی ایران*، ۸ (۱۹)، ۲۴۵-۲۲۷.

- عزیزی، محمدمهدی (۱۳۸۳). سیر تحول سیاست‌های مداخله در بافت‌های کهن شهری در ایران. *هنرهای زیبا*، سال چهارم (۷)، ۱۸-۱۰.
- غیاثی، محمدهادی؛ پرتوی، پروین و فرزاد بهتاش، محمدرضا (۱۳۹۲). چارچوب تحلیلی و باززنده‌سازی بافت‌ها و محلات تاریخی (نمونه موردی محله بازار شاه کرمان). *مرمت و معماری ایران*، سال سوم (۶)، ۲۵-۱.
- فلاحت، محمدصادق و شهیدی، صمد (۱۳۹۴). نقش مفهوم توده- فضا در تبیین مکان معماری. *مجله باغ نظر*، ۱۲ (۳۵)، ۳۸-۲۷.
- فلامکی، محمد منصور (۱۳۸۶). **نوسازی و بهسازی شهری**. چاپ سوم، تهران: سمت.
- _____ (۱۳۸۸). **باززنده‌سازی بناها و شهرهای تاریخی**. چاپ چهارم، تهران: دانشگاه تهران.
- فلامکی، محمد منصور؛ کلانتری، محمدحسین و پوراحمد، احمد (۱۳۸۵). **فنون و تجارب برنامه‌ریزی مرمت بافت تاریخی شهرها**. چاپ اول، تهران: جهاد دانشگاهی.
- محمدمرادی، اصغر و محب‌علی، حسن (۱۳۹۷). **دوازده درس مرمت**. چاپ ششم، تهران: وزارت مسکن و شهرسازی.
- مشهدیزاده، ناصر (۱۳۸۵). **"مستندسازی بافت باارزش تاریخی- فرهنگی نائین و محمدیه"**. ج ۱. گزارش پژوهشی. اصفهان: اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان اصفهان.
- معماریان، غلامحسین (۱۳۹۱). **نیارش سازه‌های تاقی**. چاپ اول، جلد اول، تهران: نغمه نواندیش.
- مهریار، محمد (۱۳۸۲). مقدمه‌ای بر مرمت بناها و شهرهای تاریخی. *فصلنامه هفت شهر، تهران، وزارت مسکن و شهرسازی، سازمان عمران و بهسازی شهری*، سال چهارم (۱۱)، ۶۷-۶۲.

Received: 2017/09/23
Accepted: 2018/09/05

Analytical Methodology and Framework for the Restoration of Architectural Buildings with Emphasizing on Determining their Position in the Interfering Areas of the Revitalization Plan of Districts in the Historical Textures (Case Study: the Sabats of Nogabad District in the Historical Texture of Nain)

Mehdi Soltani Mohammadi*

Abstract

Nog-Abad district, located at the end of the bazaar, is one of the historic Nains's seven neighborhoods, which has a valuable historical heritage. Following the lack of provision of contemporary inhabitants' needs on the scale of the district and construction units in the historical context, migration began, followed by the displacement of the population, the replacement of non-indigenous peoples, the abandonment of some units, the beginning of exhaustion, and its gradual escalation. The sabats of this district, built on the main roads, are considered as architectural elements of urban spaces. Following this general process, sabats are also damaged and in most cases, they don't have their previous role. The underlying surface of sabat was related to public space of passway and the ownership of the high space of the passageway is both public and private. The present study uses descriptive-analytic research methodology based on library studies and field observations and the process of forming the article is by creating a logical order in the available scattered content using the rational reasoning strategy. The purpose of the research is to use a qualitative approach to identify the sequence of activities in order to develop restoration plans of the architectural structures, which can be presented as a case study in the framework of an analytical-methodological framework in the district of Nogabad of Nain Historical Context. In the end, the results of the research showed that considering the nature and function of the sabats in order to provide their proposed restoration instructions, it is necessary to determine their position in the revitalization plan of the district. Accordingly, studying and evaluating historical plans, recognizing and analyzing the district by SWOT matrix, formulating goals and strategies in the four components (physical, functional, social, economic), are considered as the priorities of revitalization plan of district before determining interfering areas. Three-dimensional interventions have been identified and segregated based on the homogeneity of existing uses, latent potential, and complete recognition of the neighborhood. Etminan and Bagherian sabats and two Khajeh mosque sabats in intervention area 1 are aimed at becoming a tourist-service complex. Two Fatemi and Amini sabats are located in intervention area 2. This area is defined with the aim of becoming a decent residential complex with urban vitality based on the residents' needs.

Key words: Historcical texture of Nain, Nogabad district, Revitalization, Interfering area, Sabat, Restoration

* M.A, Architecture and Urban Planning Faculty, Shahid Beheshti University, Tehran.